

Тимченко Роман
(Київ)

АКТ ЗЛУКИ 22 СІЧНЯ 1919 РОКУ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ (січень-листопад 1919 р.)

Завершення Світової війни надали галицьким українцям шанс на створення власної держави. У результаті складного процесу 1 листопада 1918 р. було проголошено незалежність Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР). Водночас поразка у війні країн Четвертого союзу позбавила підтримки гетьманат П. Скоропадського, що, своєю чергою, полегшило прихід до влади демократичних сил на чолі з Директорією і відродженню Української Народної Республіки (далі – УНР). Ці події надали поштовх до посилення віковичних прагнень українців – жити в соборній Україні.

Складання та розвиток союзу УНР і ЗУНР, вершинною подією якого став Акт злуки 22 січня 1919 р., значною мірою визначилися політичними, світоглядними позиціями, уявленнями про стратегію й тактику тогочасного державного будівництва, особистісними відносинами лідерів обох держав – С. Петлюри і Є. Петрушевича, а також відмінностями в розвитку двох українських республік.

В українській історіографії ця важлива наукова проблема спеціально не досліджувалась. Окремі її аспекти знайшли висвітлення в працях учених української діаспори М. Стахова, В. Вериги, а також сучасних істориків М. Литвина, К. Науменка, І. Кураса, В. Солдатенка, В. Сергійчука та ін.¹

Для розкриття цієї теми автор ставить такі дослідницькі завдання:

- висвітлити бачення Головного Отамана і Диктатора ЗУНР тактики боротьби за незалежність;
- проаналізувати характер міждержавних відносин між УНР і ЗУНР у січні-листопаді 1919 р.;
- показати проблеми втілення в життя Акта злуки.

Відносини УНР і ЗУНР слід розглядати з часу проголошення останньої. Початок їм було покладено міждержавними переговорами. ЗУНР необхідна була допомога для боротьби проти поляків. З цією метою Українська Національна Рада (УНРада) направила наприкінці листопада 1918 р. до Києва двох своїх представників Л. Цегельського і Д. Левицького до гетьмана П. Скоропадського. Посланці ЗУНР однак не могли добратися до Києва, оточеного протигетьманськими повстанцями і виїхали до Фастова. Тут вони зустрілися з членами Директорії В. Винниченком, С. Петлюрою, О. Андрієвським, Ф. Швецем і А. Макаренком, виклавши мету свого прибуття. У результаті обговорення політичної ситуації обидві сторони заключили й підписали у Фастові 1 грудня 1918 р. уклали перед вступний договір про майбутнє об'єднання обох держав². За його умовами ЗУНР отримувала територіальну автономію.

Тим часом, під тиском польських військ, УНРада змушена була переїхати до Тернополя, а згодом до Станіслава, де 2 січня відбулося засідання її членів. Є. Петрушевич у своїй промові відзначив складне становище Галичини, згадав полеглих борців і

наголосив, що «кров най буде тим першим зеном, що лучить нас в одну соборну Україну... Нас ждуть важні завдання, найперше – злука з Наддніпрянською Україною».³ Його виступ неодноразово переривався оплесками.

Соціал-демократ С. Вітик висловив своє бачення шляхів об'єднання з великою Україною: «Треба установити переходову комісію, а ціле правління передати в руки укр. власти в Києві. По злуці буде наш край найбагатший. Злука конечна й з економічного боку. Мусимо проголосити її з огляду на мирову конференцію вже сьогодні. Як народи хочуть, так і Антанта мусить поступити».⁴ Отже, він вірив, що Антанта визнає українську державу і з самого початку виступав за повне об'єднання з Наддніпрянщиною.

Секретар військових справ Д. Вітовський висловився проти ліквідації кордонів між Галичиною й Великою Україною до часу, поки не буде укладений договір про товарообмін. До того ж Наддністріянщина, за його словами, мала зберігати автономію до скликання Національних Зборів у Києві. А посол Т. Старух запропонував ввести до Директорії двох членів з Галичини.⁵

Наступного дня у Станіславіві – тодішній столиці ЗУНР відбулася ратифікація Фастівської угоди: «Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського народу проголошує торжественно зєдинене з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки і Української Народної Республіки».⁶ У той же час затверджувалися положення, які обговорювалися у Фастові щодо законодавчої і виконавчої влади в краї: «До часу, коли зберуться установчі збори зєдиненої Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада»⁷, а цивільна і військова адміністрацію мала належати Державному Секретаріатові.

16 січня 1919 р. до Києва виїхала делегація на чолі з Л. Бачинським для вручення Директорії ухвали УНРади. 19 січня відбулася нарада Директорії, Ради Народних Міністрів з представниками ЗУНР щодо об'єднання двох республік, на якій було схвалено всі акти соборності.

22 січня 1919 р. відбулася історична подія в житті українців – століттями роз'єднані Галичина і Наддніпрянщина об'єдналися в одну державу. «На балконах домів повішені коври і полотна з рисунками. Тріумфальну арку при вході з Володимирської вулиці на Софіївську площу прибрано старовинними гербами України і Галичини»⁸, – так описувала газета «Република» святковий вигляд Києва в цей день.

Урочисті заходи розпочалися з промови голови делегації ЗУНР Л. Бачинського: «Ми, законні і вільними голосами нашого народу обрані представники Західної України... власною нашою волею хочемо й бажаємо одновити національну державну єдність нашого народу»⁹. Потім Л. Цегельський зачитав грамоту УНРади, ухвалену в Станіславі і передав її В. Винниченку. Своєю чергою Ф. Швець виголосив Універсал Директорії про злуку УНР та ЗУНР: «Однині вєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Україна) і Наддніпрянська велика Україна... Однині є незалежна Українська Народна Республіка»¹⁰.

За умовами цього акта ЗУНР стала частиною УНР і отримала назву Західна Область Української Народної Республіки (ЗОУНР), а державний секретар закордонних справ ЗОУНР Л. Цегельський ставав першим віце-міністром закордонних справ українського уряду. З ним мали погоджуватися всі рішення щодо взаємовідносин України з Польщею, Румунією та Чехословаччиною¹¹.

Для визначення форми центральної так і місцевої влади був скликаний Трудовий Конгрес¹². Цей представницький орган ратифікував Акт соборності й, зважаючи на

загрозливе міжнародне становище, вирішив надати всю повноту влади Директорії до скликання Установчих Зборів¹³. Вона мала поповнитись представником від Західної України. На цій підставі 12 березня 1919 р. президента УНРади Є. Петрушевича включено до складу Директорії¹⁴.

Хоча формально обидві частини й об'єдналися в одне ціле, але кожна проводила власний політичний курс. Наддніпрянці продовжували виснажливу боротьбу проти більшовиків, а галичани чинили опір полякам. В умовах повоєнного врегулювання міжнародних відносин для Антанти розв'язання галицько-польського конфлікту стало одним із пріоритетних. Це давало змогу зупинити наступ більшовизму на Європу, а також створити на східних кордонах Німеччини сильну державу для запобігання нової війни.

Тому для врегулювання відносин між поляками й галичанами була направлена місія на чолі з генералом Ж. Бартелемі. Для створення безпечної діяльності місії між воюючими сторонами уклали перемир'я. Переговори відбувалися в м. Ходорові. 28 лютого генерал Ж. Бартелемі запропонував демаркаційну лінію, за якою майже третина Східної Галичини мала відійти до поляків, включаючи Львів і дрогобицько-бориславський нафтовий басейн. Місія запевняла, що це буде тимчасовий кордон між державами, а остаточне розв'язання даного питання відбудеться в Парижі. Однак галичани відмовили, посилаючися на положення Акта Злуки, де йшлося про об'єднану державу, а місія обіцяла визнання тільки галицької державності¹⁵. У відповідь на це Бартелемі відзначав, якщо галичани не приймуть цю лінію, то будуть відповідати за свій крок перед усією Антантою.

Головний Отаман С. Петлюра радив членам галицької делегації прийняти пропозиції генерала Бартелемі, вказуючи, що це відкриє шлях до визнання України в Європі та дасть змогу отримати допомогу амуніцією і військовими товарами для продовження боротьби за незалежність України. Цю позицію він виклав й у листі до генерал-хорунжого М. Удовиченка: «Ознайомившись із ситуацією, я прийшов до висновку, що фронт заломиться, бо Галичина заблокована з усіх боків. Довідавшись, що я прибув в Галичину, антантська комісія у Варшаві приїхала, щоб побачитись зо мною. На чолі з генералом Бартелемі вона приїхала. Комісія пропонувала певну роз'ємчу лінію. Хоч вона й не відповідала інтересам галичан, але я настоював на прийнятті її, бо цим досягли б ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти; б) отримали б можливості створити бази для підвозу амуніції з Європи; в) оперлися б фактично на Європу в нашій боротьбі з большевиками – себто з Москвою. Галичани за допомогою Омеляновича-Павленка, який ніколи не орієнтувався в державних справах відкинули ці умовини...»¹⁶.

Однак Є. Петрушевич керувався власними мотивами. Адже населення Галичини могло не зрозуміти таких дій: маючи досить велику армію, майже на рівних тримаючись у боротьбі проти поляків, віддавати столицю і найбагатший басейн. Тому він вирішив йти іншим шляхом.

Проте після від'їзду з Галичини у листах до лідерів ЗУНР С. Петлюра дипломатично подякував за теплий прийом Президенту Є. Петрушевичу й командувачу УГА М. Омеляновичу-Павленку. Окрім того, він підкреслював мужність галичан, які в такий складний час знаходили в собі сили для захисту батьківщини, дякував за відвагу воїнам галицької армії і обіцяв, що «Директорія зробить все, аби допомогти населенню З.У.Н.Р. хлібом і іншими харчами»¹⁷. До того ж він висловлював сподівання, що «спільними зусиллями вибором її (незалежність – Р. Т.), захистимо право нашому народові на волю й землю, а Республіці її тверде світове становище»¹⁸.

У відповідь 4 березня 1919 р. Є. Петрушевич також подякував за теплі слова Головного Отамана і наголошував, що той є прикладом для воїнів УГА, готових йти в бій за будь-яким наказом.¹⁹ Однак це були риторичні люб'язності, в реальному житті

виходило інакше. Галицька армія ніколи не виконувала наказів С. Петлюри, навіть після переходу до Наддніпрянщини у липні 1919 р. вона мала своє власне командування, оскільки Є. Петрушевич був проти повного об'єднання армій. 11 березня 1919 р. до Наддніпрянщини виїхала делегація на чолі з Є. Петрушевичем з метою ознайомлення з політичним і міжнародним становищем та для налагодження адміністративних та фінансових справ²⁰.

Отже, на початковому етапі після Акта Злуки між обома державами ще підтримувалися тісні стосунки, незважаючи на розбіжності у цільових завданнях. С. Петлюра армію направив проти більшовиків і виступав за порозуміння з поляками, в той час як для наддніпрянців це було зовсім неприйнятним. До того ж вони не отримували від Великої України такої необхідної допомоги, яка передбачалася умовами Злуки. Про це, зокрема, свідчить С. Голубович: «Коли Українська Державність знаходиться в незвичайно скрутнім положенні, а з трьох боків наступає ворог, придніпрянські братя відмовляють естественної помочи грошової, до якої первісно зобов'язалися без дальших застережень та умов»²¹.

Хоча ще взимку для того, щоб налагодити товарообмін між Галичиною і Наддніпрянщиною було призначено «головноуповноваженого для постачання». Цю посаду обійняв Р. Трохименко²².

За повідомленням газети «Нове життя» від 5 березня станом на 1 березня 1919 р. до Галичини прибуло 123 вагона борошна, 14 збіжжя, 123 цукру і 10 інших продуктів²³. Окрім того, цей же орган масової інформації за 16 число цього ж місяця вказує, що лише за тиждень від 1 по 8 березня надійшло 262 вагони збіжжя, муки та цукру, які 76 вагонів вже частково розділені між повітовими управами, а 168 стоять на залізницях.²⁴ Наступного тижня з Наддніпрянщини передано 193 вагона харчів, а на залізницях стояло всього 280²⁵.

З 16 по 23 «передано населенню збіжжя, муки і цукру 114 вагонів; в магазинах зложено – 84 ваг., спеціальних військових транспортів пройшло по 23 марта – 181 вагонів. Позаяк до 16 березня населенню передано – 490 ваг., то загальна кількість ввезених до Галичини харчів різного рода досягне – 1168 вагонів або – 11.685.000 клг.»²⁶, – повідомляє «Нове життя» від 3 квітня 1919 р.

А газети «Република» зазначила, що до Галичини з Наддніпрянщини на початок квітня надійшло 1243 вагони продукції. Серед них 730 цукру, 213 борошна, 223 збіжжя.²⁷ До того ж щомісячно уряд УНР надавав грошову допомогу в розмірі одного мільйона гривень.

У свою чергу й Галичина направляла економічну допомогу братній Наддніпрянщині. Станом на 1 березня 115 цистерн оливи, сматри, нафти вивезено з Галичини²⁸.

Навесні 1919 р. під тиском більшовицьких військ С. Петлюра вирішив сконцентрувати сили проти одного ворога – Радянської Росії. Тому він просив М. Омеляновича-Павленка ліквідувати протипольський фронт або надати кілька галицьких частин для армії УНР. 11 квітня на військовій нараді командувач УГА відмовив Головному Отаманові. Зважаючи на це, С. Петлюра вирішив йти на контакт з Польщею в односторонньому порядку. Тому 1 червня направлено військову делегацію до польського командування на чолі з генерал-поручиком С. Дельвігом з метою добитися нейтралітету Польщі, визначення демаркаційної лінії і вироблення плану операцій проти більшовиків. Уже 16 червня за активної участі С. Дельвіга укладено договір між Польщею і УНР без відома керівництва ЗУНР. У ньому зазначалося, що між поляками і українцями налагоджуються стосунки, яким заважають галичани. За умовами цього договору встановлювалася демаркаційна лінія, так звана лінія Дельвіга, Заложці–Серет–Чистилів–

Тернопіль–Острів–Лозятин–Золота Липа–Дністер–Незвиска. Є. Петрушевич цього договору не визнав, оскільки він був укладений без його відома. Угода мала вступити в силу 21 червня 1919 р. Коли ж розпочався наступ УГА, польська сторона апелювала до умов цього договору, але Є. Петрушевич на це не зважав.

9 червня 1919 р. сталася ще одна важлива подія, яка вплинула на подальший розвиток взаємовідносин УНР і ЗУНР. Перебуваючи у Заліщиках, Є. Петрушевич отримав важливий документ, у якому зазначалося: «Перебуваючи у Заліщиках Є. Петрушевич отримав важливий документ, в якому зазначалося: «з огляду на вагу хвили й на небезпеку, яка грозить Вітчизні, для скріплення й одностайності державної влади Президія Виділу Укр. Національної Ради Західної Области Української Народної Республіки і Державний Секретаріат постановляють отсим надати право виконувати всю військову і цивільну владу, яку доси на основі конституції виконував Виділ Української Національної Ради і Державний Секретаріат д-рови Євгенови Петрушевичу як уповноваженому диктаторові»²⁹. Він створив уряд Головноуповноваженого Диктатора, який фактично виконував функції міністрів.

«Цей факт, що з членів Виділу Національної Ради ніхто не брав участі в проголошенні диктатури Петрушевича, крім його самого... викликав серед членів нашого уряду й Директорії велике здивування й навіть обурення», - емоційно згадував І. Мазепа і продовжував, – «тому ми вважали, що акт 9 червня був незаконний»³⁰.

Виходячи з цього, 27 червня 1919 року С. Петлюра направив телеграму Є. Петрушевичу, щоб той прибув на нараду всіх членів Директорії до Кам'янець-Подільського у зв'язку з проголошенням диктатури³¹, але той відповів, що «з причини положення на фронті і заповідженого приїзду місії Антанти не можу зараз приїхати до Кам'янца. Якщо лиш мій виїзд стане можливим радо приїду, щоби положити кінець без основним і для обох сторін шкідним непорозумінням»³².

У відповідь на прийняття диктатури, на початку липня 1919 р. уряд УНР ухвалив утворити у своєму складі «Міністерство Західної Области (Галичини), через яке відбуваються всі урядові зносини з Галичиною»³³. На чолі міністерства став галичанин С. Вітика. Водночас диктатора Є. Петрушевича було позбавлено членства у Директорії.

Проте розвиток військово-політичної ситуації вніс свої корективи у відносини двох державних утворень України. У червні-липні 1919 р. внаслідок наступу більшовиків з одного боку і поляків з іншого українські війська були притиснуті до Збруча. До переходу Збруча Отаман неодноразово просив допомоги від Є. Петрушевича. Проте Диктатор не поспішав з прийняттям рішення, відповівши: «Панове, ви кличете нас на Велику Україну, а чи не представники вашої влади весь час ведуть демагогічну агітацію для розкладу ЗОУНР, чи не вони офіційно нацьковують на мою особу, чи не ваші агенти силкуються розкласти нашу армію, відібрати в неї довір'я до своїх вождів і внести політику в нашу армію; чи не ви дали притулок ворогам мого уряду? Скажемо, а що буде з нами на Великій Україні? Як поставиться до нас нарід. Випадак з п'ятою бригадою – це не пересторога (вона була роззброєна на Чорному Острові – авт.). А як складеться співпраця наших урядів і наші взаємовідносини? Чи забезпечите нашу армію?»³⁴. Ці питання були актуальними. Адже відомо було про негативне ставлення урядів один до одного, та й вступати Є. Петрушевичу в боротьбу з більшовиками не дуже хотілося. До того ж уряд Радянської України обіцяв допомогу галичанам у відповідь на співпрацю.

Становище УГА було тяжким. Переломним моментом у боротьбі поляків і галичан став вступ у військові дії армії Ю. Галлера. Це були польські війська, сформовані у Франції для боротьби проти більшовиків. Однак поляки використали їх у власних цілях і направили проти УГА. Хоча цього слід було очікувати. Франція виступала за утворення

великої Польщі, до складу якої мала ввійти вся Галичина. Уряд ЗОУНР звертався до Антанти з проханням заборонити полякам використовувати армію Ю. Галлера у боротьбі проти українців та надати технічної підтримки в боротьбі з більшовиками³⁵. Однак це не дало жодного результату. Окрім того, 25 червня 1919 р. Рада чотирьох «з огляду на охорону людей і майна мирного населення Східної Галичини зі сторони більшовицьких банд... рішила уповноважити збройні сили Польської Республіки продовжити свої операції аж до річки Збруч»³⁶. Таким чином УГА була притиснута до Збруча.

Із ситуації, що склалася, галичани мали кілька виходів. Два з них зазнали краху. Порозуміння з Польщею відпало остаточно, а Румунія відмовила в переході УГА на її територію. Тому залишався єдиний вихід – перейти р. Збруч. Командування Галицької Армії направило телеграму С. Петлюрі: «Під сильним напором польських сил, за браком амуніції й інших матеріалів, Галицька Армія змушена перейти річку Збруч й шукати опори й охорони на широких ланах Великої України». Своєю чергою командування Наддніпрянської армії відповіло, що «приймає Галицьку Армію і, як братню, і всіма силами їй допоможе»³⁷.

Урешті-решт 9 липня 1919 р. сам Є. Петрушевич ніби погодився приєднатися до уряду і армії Наддніпрянщини. У цей час ще існував варіант союзу з більшовиками. За умовами договору з Радянською Росією Галичина мала розірвати всі зв'язки з УНР, а УГА стати частиною Червоної Армії. Однак в цьому випадку диктатор мав порушити січневий Акт про об'єднання України.

У результаті переговорів з С. Петлюрою 14 липня 1919 р. Є. Петрушевич остаточно вирішив перевести за Збруч війська та уряд. Його рішення було надіслане в Штаб Наддніпрянської Армії: «З огляду на несприятливі обставини вся Галицька армія і Галицький уряд, починаючи з 15 липня, переходять на східний беріг Збруча, тобто на Наддніпрянщину, щоб усі сили використати для спільної боротьби з большевиками й звільнити від них Наддніпрянську Україну»³⁸.

Своєю чергою, С. Петлюра пообіцяв диктаторові змінити кабінет міністрів, яким той був незадоволений. До того ж Головний Отаман запевняв, що стане «ціла Україна проти більшовиків»³⁹, вказуючи ніби на повне об'єднання і спільну мету.

До того ж диктатор видав наказ старшинам, яким спонукав галицьку армію до нової боротьби і вказував на причини, що змушували залишати свій край: «Наша армія відпочивши... pomoже східній Україні в поширенні її території. Доли обох областей тісно зв'язані між собою. До того ж, не вільно забувати, що від часу проголошення злуки обох областей ми Галичани стали горожанами Соборної України, а тим самим маємо обов'язок помагати в потребі і її Східної Области»⁴⁰. Цей крок був необхідний, оскільки не всі галичани розуміли, чому вони йдуть боротися проти незнайомого ворога, коли їхня батьківщина захоплена поляками. Це мало підняти моральний дух та боєздатність Галицької Армії.

16 липня 1919 р. розпочався перехід галицької армії на територію Великої України, який тривав три дні. Обидві армії зберігали свою самостійність. УГА підпорядковувалася Начальній Команді Галицької Армії, на чолі якої стояв генерал-четар М. Тарнавський. Придніпрянська – Штабу Придніпрянської Дієвої Армії під команду отамана В. Сальського. Для координації дій обох армій утворено Штаб Головного Отамана. Шефом штабу призначено генерала М. Юнаківа⁴¹. Проте у політичному плані об'єднання було проблематичним. Міністерство у справах Галичини хоч і було офіційно ліквідоване 29 вересня 1919 р., фактично існувало й надалі.

Після переходу УГА р. Збруч загострилася боротьба між обома урядами. С. Вітик і О. Безпалко видавали у Кам'янці газети, де засуджували диктатора, його політику та

вимагали усунення від влади. С. Петлюра ж не бажав давати коштів і обмундирування для галицької армії⁴². Директорія взагалі не хотіла бачити у своєму складі Є. Петрушевича.

Слід зауважити, що з переходом УГА р. Збруч почастишали випадки переходів воїнів з Галицької армії до Дієвої. Головною причиною переманювання був брак кадрів у наддніпрянській армії. Краше фінансування було головним чинником зміни служби, бо «многі стрільці твердять, що не виплачується належностей не задля браку грошей, а...тому, що уряд не хоче нам Галичанам дати грошей, бо мовляв ми і без вас дамо собі раду»⁴³. Це негативно впливало на УГА. Тому 28 липня наказом Головного Отамана переходи стали заборонені під загрозою трибуналу⁴⁴.

Після переходу УГА Збруча постало питання визначення напряму спільного удару українських армій. Галичани висловлювалися за похід на Одесу, де можна було перепочити армії, дістати необхідні боєприпаси і одяг морем. Однак С. Петлюра цього не прийняв, вибравши головну ціль для удару столицю – м. Київ. «Більшість політиків і військових як наддніпрянців так і галичан була проти цього походу»⁴⁵.

30 серпня 1919 р. українські війська вступили до Києва. Головним завданням було втримати його у своїх руках і не допустити денікінських військ до столиці. Однак уночі через міст, який залишився без охорони, пройшли білогвардійці. Коли полковник В. Сальський запропонував генералу А. Кравсу, керуючому київською операцією, вибити силою війська генерала М. Бредова, той відмовився. Можна сказати, що А. Кравс діяв нерішуче. Однак від Головного Отамана була отримана команда не вступати у бойові дії проти білогвардійських військ⁴⁶. У результаті договору А. Кравса з М. редовим українські війська залишили Київ.

Для обговорення подальшого плану дій 11 вересня 1919 р. скликано спільну нараду наддніпрянського і галицького урядів, де С. Петлюра наполягав негайно розпочати наступ проти денікінських військ. Він був упевнений, що населення повсюди підніме повстання проти білогвардійців і це значно полегшить їхню боротьбу. Однак іншої думки був Є. Петрушевич. Він вважав, що ця війна недоцільна й небезпечна. Диктатор наголошував на утворенні нового уряду, з яким буде вести розмову А. Денікін.⁴⁷

У результаті цих суперечностей загострилася проблема пошуку зовнішніх союзників у боротьбі за незалежність України. С. Петлюра та Є. Петрушевич мали зовсім протилежні зовнішні орієнтації, до того ж кожен намагався використати іншого для втілення у життя власних цілей. Галичани йшли на війну проти більшовиків з лозунгом «На Львів через Київ», а Головний Отаман на Київ коштом Галичини. Адже УГА була потужнішою в порівнянні з Дієвою Армією, та й за рахунок Галичини Головний Отаман хотів помиритися з Польщею і отримати визнання від Антанти. Для цього ще в серпні до Варшави відправлено місію П. Пилипчука. Однак ці події тільки загострили відносини УНР із Галичиною. 11 вересня 1919 р. у пресі з'явилося інтерв'ю П. Пилипчука під промовистим заголовком «Союз з Польщею за ціну Галичини» в якій посланець УНР на запитання про стосунки між галицьким і українським урядом відповів: «Ніякі, бо уряд і військо галицьке перестали існувати. Петрушевич і Павленко (Омельянович – Р. Т.) уже віддавна не беруть участі в політичній життю». Про ставлення українського уряду до галичан він відповів ухильно, оскільки «в сій справі ведуться власне переговори». Польський телеграф відсилав депеші, що українці зреклися Східної Галичини. Згодом П. Пилипчук виправдовувався, що військо знаходиться під одним командуванням. Уряд ЗОУНР перебуває в Кам'янці, але в наддніпрянські справи не втручається, а справи Східної Галичини має вирішити Антанта⁴⁸.

Отже, складна міжнародна ситуація негайно вимагала єдності в діяльності обох урядів. 22 вересня 1919 р. перехоплено наказ Денікіна про наступ Добармії на українські

війська, а 24 вересня оголошено маніфест, який закликав українців до боротьби проти білогвардійців⁴⁹. Підпис під маніфестом поставили і С. Петлюра, і Є. Петрушевич.

Проте, зважаючи на загрозливе становище армії (виснаженість, хвороби, нестачу боєприпасів) Начальна Команда Галицької Армії (НКГА) все більше схилявся до союзу з А. Денікіним. Тому 18 жовтня просила Є. Петрушевича вислати О. Назарука і В. Давидяка для переговорів з Денікіним. Однак отримали відповідь, що немає потреби у цьому⁵⁰. А на другу телеграму М. Тарнавського, де вказувалося, що «по думці Начальної команди сей час поспробувати як-небудь порозумітися»⁵¹ з Денікіним диктатор взагалі не відповів.

Щоб сконсолідувати українські сили для боротьби проти ворога 25 жовтня 1919 р. у Кам'янці скликана державна нарада. С. Петлюра і Є. Петрушевич у своїх виступах говорили про єдність думок обох урядів, спільну мету, звинувачували тих, хто пише наклепи про непорозуміння між ними, запевняли, що їхнім ідеалом є Соборна Україна. Загалом нарада більше нагадувала зібрання представників політичних партій і на подальший хід подій суттєвого впливу не справила.

Для обговорення важкої військової ситуації, що склалася, була 29 жовтня була скликана нарада у Вінниці за участю провідних політичних діячів УНР та командування армії, де один молодий поручик запропонував змінити кабінет і до його складу ввести військових, а Б. Мартоса, С. Вітика і О. Безпалка звільнити. У відповідь С. Петлюра зауважив, що армія не вправі ставити політичні вимоги. Є. Петрушевич додав: «Де ж ви бачили, що якась дисциплінована, європейська армія ставила своєму урядові такі вимоги? Всі болі устануть і ми вийдемо побідниками»⁵². Прикметно, що командувач УГА М. Тарнавський промовчав. Очевидно він не очікував такої демонстративної єдності в думках політичних лідерів.

На пропозицію В. Сальського 4 листопада 1919 р. в Жмеринці скликана ще одна нарада політичних і військових лідерів. Керівників УГА М. Тарнавського і А. Шаманека не було. М. Омелянович-Павленко не прибув через скрутне становище на фронті.

Галичани знову вихід із кризи бачили в союзі з А. Денікіним. Наддніпрянці вважали, що краще порозумітися з Антантою, але до компромісу так і не дійшли. В. Сальський наголошував, що населення одних називає «петлюрівцями», а других «австріяками», і тому насамперед треба налагодити відносини з народом. С. Петлюра був не проти союзу з білогвардійцями, але вважав, що населення повстане проти А. Денікіна і він довго не втримається при владі. Тому слід ще деякий час почекати подальшого розвитку подій.

У ході наради Є. Петрушевич отримав телеграму, в якій йшлося про те, що у разі неприйняття чіткого рішення НКГА сама вестиме переговори. Він заявив: «Вже з огляду на такий хід справ, я щодо генерала Тарнавського і шефа штабу полковника Шаманека витягну якнайдалі консеквенції»⁵³. Для нього самого такий перебіг справ був неприємним. Зважаючи на вказані події, уряд УНР дав згоду на переговори з А. Денікіним. Вирішили відправити дві делегації – від ЗОУНР і УНР. В. Сальський же був проти двох делегацій, вважаючи, що достатньо й однієї. Проте незабаром прийшло повідомлення про сепаратний договір генерала М. Тарнавського з А. Денікіним.

Коли С. Петлюра дізнався про «зраду» генерала Тарнавського, він зажадав від Є. Петрушевича розстрілу генерала без суду і слідства. Однак лідер ЗОУНР відмовив у цьому, посилаючися на європейські закони і правила війни, за яким лише суд, має вирішувати подальшу долю генерала.

Суд над М. Тарнавським і А. Шаманеком розпочався 10 листопада і тривав три дні. Вони були понижені в посадах, але реабілітовані. З часом А. Шаманек став комендантом 1 корпусу УГА, а М. Тарнавський після хвороби О. Микитки 16 грудня знову очолив армію⁵⁴.

Зважаючи на ситуацію, 12 листопада 1919 р. Рада Міністрів запропонувала диктатору передати управління УГА Головному Отаману. М. Шаповал так змальовує тогочасну ситуацію: «Петрушевич лежав хворий, з двома револьверами біля себе, а будинок його був оточений вірними стрільцями з кулеметами і т.п., бо він боявся арешту. Довгі розмови не довели ні до чого, бо Петрушевич відмовився категорично передати команду Петлюрі, кажучи, що він не може відважитись передати армію людям, які її дорешти зруйнують, бо він їм не вірить і т.п. Скінчилось нічим»⁵⁵.

Цього ж дня відбувся останній виступ Є. Петрушевича перед старшинами, у якому повністю схвалив союз з Добровольчою Армією. Згодом він виїхав за кордон і продовжував свою діяльність вже в еміграції⁵⁶.

Отже, на взаємовідносини С. Петлюри і Є. Петрушевича помітний вплив справляли різне бачення перспектив державного будівництва та провідні політичні діячі обох республік. Диктатор Галичини весь час хотів зберегти свою частину не тільки автономною, а й незалежною. Впливала на розвиток подій і низка зовнішньополітичних факторів: польсько-українська війна за Східну Галичину, наступ російських армій на Україну. Тому політичні лідери намагалися знайти собі союзників у складному вузлі міжнародних відносин. Для Є. Петрушевича пріоритетним залишалася боротьба проти Польщі, у той час як для С. Петлюри проти Росії – більшовицької і білогвардійської.

Акт злуки УНР і ЗУНР мав лише декларативний характер, до того ж він надавав широкої автономії Галичині до скликання Установчих Зборів. Однак військові дії на Україні не сприяли скликанню цього представницького органу. Більш реальне об'єднання відбулося лише з переходом УГА Збруча. Проте навіть армія не підлягала єдиному провладу. Неузгоджена політика Є. Петрушевича і С. Петлюри, протиріччя у діях військового командування призвели до втрати Києва і до катастрофічного стану української армії. Ціла низка нарад восени 1919 р. мала на меті підняти бойовий дух населення вирішити питання подальшої політики українських урядів. Однак в умовах складної політичної ситуації НКГА уклала сепаратний договір з А. Денікіним, який перекреслив усі соборницькі змагання українців.

Анотація

У статті розкривається проблема взаємовідносин ЗУНР і УНР від проголошення Акта соборності України до укладення договору між Галицькою армією і А. Денікіним. Аналізується роль та вплив політичних лідерів С. Петлюри і Є. Петрушевича на міждержавну політику та робиться характеристика прорахунків і помилок у процесі державотворення.

Annotation

This article discloses interrelation between Western Ukrainian National Republic and Ukrainian National Republic from proclaiming Statement of Ukrainian sovereignty till signing the agreement Halytska army and Denikin. Making analysis of role and influence Petlura and Petrushevych upon international policy, characterizing mistakes and failure at the given process.

---

¹ *Верига В.* Визвольна боротьба в Україні 1914–1923 рр.: В 2т. – Львів, 2005; *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. – Львів, 1995; *Сергійчук В.* Українська соборність. – Львів, 1999; *Курас І., Солдатенков В.* Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні(1917–1920 рр.). – К., 2001; *Стахів М.* Україна в добі Директорії У.Н.Р.: В 7т. – Скрантон, 1962–1966.

² *Винниченко В.* Відродження нації. – Ч. 3. – К.; Відень, 1920. – С. 154.

- ³ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: В 5 т. – Т. 2. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 147.
- ⁴ Там само. – С. 149.
- ⁵ Там само. – С. 149–150.
- ⁶ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 1.
- ⁷ Там само. – Арк. 1
- ⁸ Тпм само. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 1 зв.
- ⁹ *Стахів М.* Україна в добі Директорії У.Н.Р. – Т. 2. – Скрентон, 1963. – С. 53–54.
- ¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 61–61 зв.
- ¹¹ *Цегельський Л.* Від легенд до правди. – Львів, 2005. – С. 251
- ¹² Центральний державний історичний архів м. Львова (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 760. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 4 зв.
- ¹³ ЦДАВО України. – Ф. 2208. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 1–1 зв.
- ¹⁴ Там само. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 3.
- ¹⁵ *Ярославин С.* Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918–1923 роках. – Філадельфія, 1956. – С. 36.
- ¹⁶ *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. – Т. 2. – Нью-Йорк, 1979. – С. 520.
- ¹⁷ *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. – Т. 4. – К., 2006. – С. 241.
- ¹⁸ Там само. – С. 242.
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 52 зв.
- ²⁰ Там само. – Арк. 64.
- ²¹ Там само. – Спр. 14. – Арк. 260.
- ²² *Андрієвський В.* З минулого: в 2 т. – Т. 2. – Ч. 2. Директорія. – Берлін, 1923. – С. 129.
- ²³ Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 3. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 79.
- ²⁴ Там само. – С. 81
- ²⁵ Нове життя. – 1919. – 21 березня.
- ²⁶ Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Івано-Франківськ, 2005. – Т. 3. – С. 89.
- ²⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 113.
- ²⁸ Нове життя. – 1919. – 5 березня.
- ²⁹ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 13.
- ³⁰ *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революцій. – К., 2003. – С. 225.
- ³¹ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 27.
- ³² Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 132.
- ³³ Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Ч. 28. – 1919. – 1 серпня
- ³⁴ *Ярославин С.* Назв. праця. – С. 45–46.
- ³⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 3.
- ³⁶ *Нагаєвський І.* Історія української держави ХХ століття. – К., 1993. – С. 247.
- ³⁷ *Мазепа І.* Назв. праця – С. 224.
- ³⁸ Там само. – С. 225.
- ³⁹ *Назарук О.* Рік на Великій Україні. – Нью-Йорк, 1978. – С. 180.
- ⁴⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 148.
- ⁴¹ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 211.
- ⁴² *Шевчук В.* Пора сказати правду про наші визвольні змагання, добитися волі для Галицької Землі 1918–1938. – Торонто, 1965. – С. 61.
- ⁴³ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 2. – Спр. 123. – Арк. 53.
- ⁴⁴ Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 311.
- ⁴⁵ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1. – Оп. 52. – Спр. 455. – Арк. 54.
- ⁴⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3172. – Оп. 3. – Спр. 43. – Арк. 103
- ⁴⁷ *Мазепа І.* Назв. праця – С. 268.
- ⁴⁸ *Доценко О.* Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції.: в 2 т. – Т. 2. – Кн. 4. – К.; Львів, 1923. – С. 72–73.

⁴⁹ Український козак. – 1919. – 27 вересня.

⁵⁰ Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970 – С. 189.

⁵¹ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 2. – Спр. 148. – Арк. 20.

⁵² Доценко О. Назв. праця. – С. 269.

⁵³ Мазепа І. Назв. праця. – С. 305.

⁵⁴ Кох Г. Договір з Денікіном. – Львів, 1930. – С. 49.

⁵⁵ Шаповал М. Велика Революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – С. 161.

⁵⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3172. – Оп. 6. – Спр. 14. – Арк. 35 зв.